

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐπειτα ἀπό πολλούς πειραματισμούς καί παλινδρομήσεις διαπίστωσα ὅτι δέν ἦταν ἐφικτή ἡ ὑλοποίηση μιᾶς συμπαγοῦς, συνθετικῆς παρουσίας τοῦ θέματος τῆς «καθαρῆς ποίησης» στήν Ἑλλάδα, σάν αὐτή λόγου χάριν τοῦ Ἄγγλου μελετητῆ τῆς «καθαρῆς ποίησης» στή Γαλλία Ντ. Τζ. Μόσσοπ (*Pure Poetry. Studies in French Poetic Theory and Practice*. 1746-1945, 1971), τοῦ ὁποίου ὡστόσο συχνά υἱοθέτησα τόν θεωρητικό προβληματισμό καί τοῦ ὁποίου, ὅπου ἦταν ἐφικτό, ἐφήρμοσα τά κριτήρια. Στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς πρώτης προσέγγισης τοῦ ἑλληνικοῦ αἰτήματος γιά ποιητική καθαρότητα ἐφικτή ἦταν τελικά μιᾶ πρώτη ὀριοθέτηση τοῦ θεματικοῦ πεδίου καί μιᾶ προσπάθεια ἐκθεσης καί κωδικοποίησης τοῦ θεματικοῦ ὑλικοῦ μαζί μέ κάποιες ἐρμηνευτικές ἀπόπειρες καί προτάσεις. Πολλά σημεῖα τῆς μελέτης μου ἔμειναν μετέωρα. Κυρίως ἄφησα ἀπέξω τά σημαντικά, καταληκτικά θέματά της: τή συνύπαρξη τῆς «καθαρῆς ποίησης» μέ τόν ὑπερρεαλισμό στή δεκαετία τοῦ '30, τήν ἐπιβίωση τῆς «καθαρῆς ποίησης» στήν ποιητική πρακτική καί τή θεωρία μετά τό 1940 καί, κυρίως, τή συμβολή της στή διαμόρφωση τῆς ποιητικῆς τοῦ Ὀδυσσεά Ἐλύτη. Ὅλα αὐτά θά μπορούσαν νά ἀποτελέσουν θέματα γιά ἄλλες ἐργασίες.

Εἰδικά γιά τόν Ἐλύτη θά ἤθελα νά πῶ ὅτι δέν τόλμησα, πρό-

χειρα ἢ βιαστικά, νά ἀκουμπήσω τήν περιοχὴ τῆς καθαρότητας ἐνός τόσο μεγάλου ποιητῆ, ὁ ὁποῖος σχετικὰ πρόσφατα, στά Ἐλεγεία τῆς Ὁξώπετρας, φωτίζοντας μέ ἀπλετο φῶς τό σκοτεινό βασιλείο τοῦ θανάτου λίγο πρὶν τό ἐπισκεφθεῖ, ἔγραψε ἴσως τήν «καθαρότερη» δυνατὴ σύγχρονη ἀπάντηση στόν Σολωμό. Ἡ ποιητικὴ τοῦ Ἐλύτη θά ἔπρεπε νά μελετηθεῖ συνολικά, διεξοδικά καί ξεχωριστά, ὅπως μελετήθηκε καί ἡ ποιητικὴ τοῦ Σεφέρη, καί ἀπό μιὰ τέτοια μελέτη, στή διαπλοκὴ τους μέ τά ἄλλα στοιχεῖα, νά ἀναδειχθοῦν τά στοιχεῖα τῆς καθαρότητάς του.

Ἴσως φανεῖ πιό ἀδικαιολόγητη ἢ παράλειψη τοῦ Καίσαρος Ἐμμανουήλ. Πιστεύω ὅμως ὅτι καί σ' αὐτὴ τήν περίπτωση ἡ ἐξέταση τοῦ αἰτήματος γιά καθαρότητα, πού ἐκφράζεται δυναμικά ἀλλά ὄψιμα (τό 1940, στή Δυναστεία τῶν χιμαιρῶν), θά προϋπέθετε ἀφενός τὴ συνεξέταση νεωτερικῶν ποιητικῶν αἰτημάτων πού διατυπώθηκαν παράλληλα, ἀφετέρου τήν ἀναδρομὴ στό σύνολο τῆς πνευματικῆς πορείας τοῦ ποιητῆ: στό πέρασμά του ἀπό τήν ὀσκαρουαδικοῦ τύπου ἀνατρεπτικότητα («Στίς ἀλυσίδες», Ὁ Νουμάς, ΙΘ, 1922, 108) στή λεπτή, φανταζίστικη εἰρωνεία καί ἀπό κεῖ στό μανιφέστο ὑπὲρ τῆς καθαρεύουσας καί τῆς «καθαρῆς ποίησης», στόν ἐγκλεισμό του στόν «χρυσελεφάντινο» πύργο, στό ἀδιέξοδο τῆς ἀποσπασματικότητας, στήν ἔσχατη ἀπόπειρά του, ἀλλάζοντας τὴ γλώσσα, νά ντύσει τήν καθαρότητα τῆς ποίησής του μέ τό ροῦχο τῆς δημοτικῆς. Κυρίως, ἡ μελέτη τοῦ Ἐμμανουήλ θά προϋπέθετε μιὰ συγκεντρωτικὴ ἔκδοση τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου, πληρέστερη ἀπό τήν ὑπάρχουσα, ἐμπλουτισμένη καί μέ ποιήματα πού ἐκεῖνος δέν συμπεριέλαβε στίς ὀλιγοσέλιδες συλλογές του καί πού βρίσκονται σκόρπια σέ περιοδικά. Περιορίζομαι ἐδῶ στή διαπίστωση ὅτι ὀρισμένα ἀπό αὐτά τά ποιήματα, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον γραμμένα καί δημοσιευμένα στή δεκαετία τοῦ '30, δείχνουν τά ὄρια ἀνάμεσα σέ παλαιότερους καί νεώτερους ἐκφραστικούς τρόπους νά συμπλέκονται σ' ἓνα ἀξεδιάλυτο σύνολο, καί τήν «καθαρεύουσα» καθαρὴ ποίηση νά συγγενεῦει, σχεδόν νά ταυτίζεται, μέ τόν «καθαρεύοντα» ὑπερρεαλισμό.

Δέν ἔκρινα σκόπιμο νά περιγράψω ἐξαντλητικά τήν ἱστορία τῆς «καθαρῆς ποίησης» ἐκτός Ἑλλάδος, περιγραφή πού θά στη-

ριζόταν σχεδόν έξ ολοκλήρου στή μεταφορά πληροφοριῶν ἀπό ξένα γενικά ἢ εἰδικά βοηθήματα. Δίνω ἐν συντομία στά δύο πρῶτα εισαγωγικά κεφάλαια πληροφορίες πού μου φάνηκαν ἀπαραίτητες γιά τήν κατανόηση τῶν ὑπολοίπων, θεωρώντας ὅτι κάθε ἐνδιαφερόμενος θά βρεῖ στή Βιβλιογραφία τίς ἀπαραίτητες, βασικές πηγές γιά νά ἀνατρέξει καί ἐλπίζοντας ὅτι ὁ προσεκτικός ἀναγνώστης θά ἐντοπίσει στό ὑπόλοιπο σῶμα τοῦ κειμένου ἐπεξηγήσεις καί πληροφορίες πού θά τοῦ δώσουν μιά ἐπαρκή καί συνολική ἐντέλει εἰκόνα γιά τό θέμα αὐτό, τό ὁποῖο ὡς αὐτοτελές λογοτεχνικό ζήτημα ἔχει ἐλάχιστα ἀπασχολήσει τή γαλλική φιλολογία μετά τό 1945, περισσότερο ἔχει προσελκύσει Ἀγγλοσάξωνες μελετητές, ἴσως λόγω τῆς ἀνάμιξης τοῦ Πόε, ἴσως ὁμως ὄχι μόνο γι' αὐτό· ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι, ἐκτός ἀπό τή θεμελιώδη, συνθετική ἐργασία τοῦ Μόσσοπ γιά τήν «καθαρή ποίηση» στή Γαλλία, τό σημαντικότερο, ἀναλυτικό ἐγχειρίδιο γιά τή φιλολογική ἔριδα πού καθιέρωσε τόν ὄρο *poésie pure* ἐπίσης ἀνήκει σέ ἀγγλόφωνο μελετητή (Henry W. Decker, *Pure Poetry, 1925-1930: Theory and Debate in France*, 1962), ὅτι στόν Lloyd James Austin καί τόν James Arnold ὀφείλεται ἐν μέρει ἡ πιό συστηματική προσέγγιση τοῦ θέματος τῆς καθαρῆς ποίησης πρῖν ἀπό τόν Μόσσοπ (κατά τήν περίοδο 1956-1967) κι ἀκόμη ὅτι ἀπό Ἀγγλοσάξωνες μελετητές διοργανώθηκαν συνέδρια (Γλασκόβη 1973, Ἐδιμβούργο 1976) πού ἐπίσης συνέβαλαν στήν παραπάνω προσέγγιση καί γράφτηκαν οἱ σημαντικότερες, πιό πρόσφατες μελέτες γιά τόν Βαλερύ, μελέτες πού συνδυάζουν τήν πιό ὑποκειμενική, ἐρμηνευτική πραγμάτευση μέ τό αἶτημα γιά τεκμηρίωση (Norman Suckling, W.N. Ince, Brian Stimpson κ.ἄ.).

Ἡ γαλλική βιβλιογραφία γιά τή μεσοπολεμική φιλολογική διαμάχη χάρη στήν ὁποία ἡ «καθαρή ποίηση» ἀντιμετωπίζεται σήμερα ὡς ξεχωριστό αἰσθητικό ρεῦμα εἶναι πλούσια ἀλλά παλαιά· ἀνήκει στήν ἐποχή τῶν μεγάλων συζητήσεων καί φθίνει στά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '30 (ἄς ξεχωρίσουμε τίς μελέτες τῶν Robert de Souza, 1926 καί René Vitoz, 1929)· ἡ γαλλική φιλολογία φαίνεται νά διαθέτει μία μόνο αὐτοτελή μελέτη γιά τόν Μπρεμόν καί τήν καθαρή ποίηση (Clément Moisan, *Henri Bremond et la poésie pure*, 1967) καί ἀπό τίς αὐτοτελεῖς μελέτες γιά τόν Βαλερύ οἱ πιό ἀξιο-

μνημόνευτες μᾶλλον εἶναι παλαιές (π.χ. αὐτές τῶν Marcel Raymond, 1946 καί P.O. Walzer, 1953). Ἡ γραμματολογικὴ ρύθμιση τοῦ θέματος τῆς καθαρῆς ποίησης ἔγινε στὴ Γαλλία χωρὶς ἔμφαση, στὸ πλαίσιο γενικότερων ἐργασιῶν γιὰ τὸ συμβολισμό (ὅπως τοῦ Guy Michaud στὴ δεκαετία τοῦ '40 καὶ τοῦ Michel Décaudin ἀργότερα) καὶ μὲ ἐπίκεντρο τὸν Μαλλαρμέ ἔναντι τοῦ ὁποῦοι ἡ γαλλικὴ κριτικὴ ἔδειξε ὡστόσο ἐνδιαφέρον καθ' ὅλον τὸν 20ό αἰῶνα· στὸν Μαλλαρμέ ἀφιερώθηκαν ὄχι λίγες μονογραφίες (ἀπὸ τὸν μνημειώδη πλέον τόμο τοῦ Albert Thibaudet, *La Poésie de Stéphane Mallarmé*, 1912 ἕως αὐτὸν τοῦ Henri Mondor, *Vie de Mallarmé*, 1941 καὶ πρότινος τοῦ Jean-Luc Steinmetz, *Stéphane Mallarmé, L'absolu au jour le jour*, 1998) καὶ ἡ σκοτεινὴ, ἀπροσπέλαστη ποιητικὴ του σχολιάστηκε ἀπὸ τοὺς Μπλανσό, Σάρτρ, Μπάρτ, Κρίστεβα, Ζενέτ, Ζάν-Πιέρ Ρισάο, Ἀνού Μεσοννίκ κ.ἄ. Ἔς σημειωθεῖ ὅτι τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ γαλλικὴ κριτικὴ (προεξάρχοντος τοῦ Daniel Oster, *Monsieur Valéry, Passages de Zénon, Stéphane, La Gloire*, 1997, *L'Individu littéraire*, 1997 κ.ἄ.) ἀνανεώνει τὸ ἐνδιαφέρον της τόσο γιὰ τὸν Μαλλαρμέ ὅσο καὶ γιὰ τὸν Βαλερύ. Βρίσκεται μάλιστα σὲ ἐξέλιξη ἡ καινούργια ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Μαλλαρμέ στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Πλειάδος (ἐπιμ. Bertrand Marchal) – ὁ πρῶτος τόμος κυκλοφόρησε τὸν Νοέμβριο τοῦ 1998, μὲ ἀφορμὴ τὴ συμπλήρωση ἑκατὸ χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατό του– καὶ συνεχίζουν νὰ ἐκδίδονται σημειώσεις καὶ παραλειπόμενα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Βαλερύ στὴν ἴδια βιβλιοθήκη.

Ἡ ἰδέα τῆς ποιητικῆς καθαρότητος ἀπασχόλησε πολὺ τὴν ἑλληνικὴ κριτικὴ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου ἀλλὰ καὶ τὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ χρόνια· τὸ αἶτημα γιὰ ἕναν ἐξαῦλωμένο λόγο προβάλλουν ὄχι μόνον οἱ παλαιότεροι, ὁ Θρύλος ἢ ὁ Παράσχος, ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι, ὁ Θεοτοκᾶς καὶ ὁ Δημαρᾶς· ἡ προσέγγιση τοῦ Τάκη Σινόπουλου στὸν Σεφέρη εἶναι γιὰ παράδειγμα ποτισμένη ἀπὸ ἰδέες τοῦ Μπρεμόν καὶ τοῦ Βαλερύ· ἡ «καθαρὴ ποίηση» ἔχει διαποτίσει καὶ τὴν κριτικὴ σκέψη τοῦ Λίνου Πολίτη. Στὴ συνέχεια, τὴν κριτικὴ ἀπασχόλησε βέβαια ἡ νεωτερικότητα καθ' ἑαυτὴ καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῶν χαρακτηριστικῶν της, ἂν καὶ κάποιοι (ὁ Κώστας Στεργιόπουλος περισσότερο) συνέχισαν

νά μιλοῦν γιά τίς συμβολιστικές καταβολές αὐτῆς τῆς νεωτερικότητας καί νά διαπιστώνουν τήν ὑπαρξη παράλληλων, νεοσυμβολιστικῶν ἢ ὑστεροσυμβολιστικῶν αἰτημάτων. Τά τελευταῖα χρόνια ἡ προσπάθεια ἐπαναπροσέγγισης τῆς πρό τοῦ 1930 ποιητικῆς παραγωγῆς εἶναι σέ ὄλα τά ἐπίπεδα αἰσθητή. Αὐτή τήν ἐπανεξέταση θά ἤθελα νά διευκολύνω μέ τήν παρούσα μελέτη.

Ἐντόπισα τίς σημαντικότερες πηγές μου στόν περιοδικό καί τόν ἡμερήσιο φιλολογικό τύπο. Σ' αὐτές κυρίως τίς πηγές ὀφείλεται ἡ συγκρότηση τῆς προβληματικῆς μου, ἡ ὁποία, ἄν καί, ὅπως εἶπα στηρίζεται στή μελέτη τοῦ Ντ.Τζ. Μόσσοπ, σέ πολλά της σημεία ἀπέχει πολύ ἀπό τό θεωρητικό πλαίσιο τῆς «καθαρῆς ποίησης» πού ὀρίζει ὁ Ἄγγλος μελετητής. Ὁ Μόσσοπ θεωρεῖ ὑποδειγματική τήν μπωντλαιρική, τή μαλλαρμεϊκή καί τή βαλερική ἐκδοχή τῆς ποιητικῆς καθαρότητας, ἀμφισβητεῖ ὁμως τήν καθαρότητα τῶν θεωριῶν τοῦ Μπρεμόν καί τοῦ Πόε –καί τῆς ποίησης τοῦ τελευταίου–, κυρίως ἐπειδή δέν διαχωρίζουν μέ σαφήνεια, μέ ἐπάρκεια ἢ μέ ἀπόλυτο τρόπο τήν αἰσθητική ἀξία τῆς συγκίνησης ἀπό τήν ἀξία τοῦ συναισθηματικοῦ της φορτίου. Διαπίστωσα ὅτι οἱ πιό ρομαντικές θεωρίες τοῦ Μπρεμόν καί τοῦ Πόε, τίς ὁποῖες ὁ Μόσσοπ περιθωριοποιεῖ στή μελέτη του, ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στή διαμόρφωση τῆς ἐλληνικῆς ἀντίληψης γιά τήν καθαρότητα. Κι ἀκόμη, διαπίστωσα ὅτι στήν Ἑλλάδα δέν σχηματίσθηκε τελικά μιά ἀλυσίδα σχέσεων πού νά ἐξασφαλίζει στήν «καθαρή ποίηση» τή συνοχή τοῦ ξεχωριστοῦ, ἐνιαίου αἰσθητικοῦ ρεύματος· μέ ἀφετηρία (καί μόνιμο πρότυπο) τόν Σολωμό, σχηματίσθηκε ἕνα σύνθετο πλέγμα αἰτημάτων γιά καθαρότητα μέ ἐντυπωσιακό εὖρος καί μεγάλη διάρκεια, ἀλλά χωρίς σταθερή κατεύθυνση ἢ συγκεκριμένη ἀπόληξη καί, παράλληλα, ἕνα συγκριτικά μικρό σῶμα ποιητικῶν κειμένων, μέ ὑψηλή ποιότητα καί εὐδιάκριτους ἀλλά χαλαρούς δεσμούς ἀνάμεσά τους. Δέν μπορούσα λοιπόν, σ' αὐτό τό στάδιο, παρά νά ἐξετάσω τήν ἐλληνική «καθαρή ποίηση», ὡς αἴτημα καί ὡς ἔκφραση, σ' ἕνα διευρυμένο πλαίσιο πού περιλαμβάνει καί τίς πιό ἀφηρημένες ἐκφάνσεις τῆς ἀγνῆς, τῆς ἄδολης ποίησης καί τοῦ ἀγνοῦ, τοῦ ἄδολου λυρισμοῦ.

Δέν θέλησα λοιπόν νά ἐπιβάλω ἐκ τῶν προτέρων στό θέμα

μου ὄρια πού ἐκπορεύονται ἀπό τήν ξένη λογοτεχνική πραγματικότητα παρότι ἡ ἱστορία του στήν Ἑλλάδα διαμορφώνεται, κατά πολύ, ὑπό τήν ἐπίδρασή της. Ἀναζητήσα τά πιό «φυσικά» ὄρια του, ὅσο βέβαια μοῦ τό ἐπέτρεψε ἡ ἔρευνά μου. Ἐπέμεινα στήν παρουσίαση τῶν ἀπόψεων τῆς κριτικῆς γιατί αὐτή μέ ὁδήγησε στίς καθαρότερες ἐκφάνσεις τῆς ποιήσῆς μας ἀλλά καί γιατί ἀπό τή διεξοδική περιγραφή τῶν αἰτημάτων της γιά ἕναν καθαρότερο ποιητικό λόγο ἀποκαλύπτεται, σέ μεγάλο νομίζω βάθος, ὁ προβληματισμός της γιά τό ποιητικό φαινόμενο καθ' ἑαυτό. Μέ σκοπό νά ἀκουστεῖ ἡ φωνή τῶν ποιητῶν καί τῶν κριτικῶν πού ἀναζήτησαν αὐτή τήν καθαρότητα καί δημιούργησαν τήν ἱστορία της, μετέφερα συχνά τό λόγο τους αὐτοῦσιο, ἕναν λόγο πού σέ πολλές περιπτώσεις βρῖσκεται ξεχασμένος σέ δυσεύρετα ἢ ἀπρόσιτα πλέον ἔντυπα. Οἱ κατά τόπους παρεκβάσεις σ' αὐτή τή μελέτη εἶναι συνέπεια τῆς προσπάθειάς μου νά ἀναδειξῶ καί σέ ἕκτασ τό πλέγμα τῶν παραπάνω αἰτημάτων.

Ἡ ἕκταση αὐτή προσδιορίζεται χρονικά ἀπό τά ἔτη 1833-1933 πού ἀναγράφονται στόν ὑπότιτλο τῆς ἐργασίας μου. Κατέληξα σ' αὐτή τήν ὀριοθέτηση ἔπειτα ἀπό τίς ἐξῆς σκέψεις καί διαπιστώσεις: Στά 1833/34 ὁ Σολωμός γράφει τόν «Κρητικό» καί ἀρχίζει τό Β' Σχεδιάσμα τῶν «Ἐλευθέρων πολιορκημένων» παίρνει τότε σάρκα καί ὄστᾶ ὁ πιό ἀπρόσωπος σολωμικός καθαρός λυρισμός πού θά καθοδηγήσει τήν ἑλληνική «καθαρή ποίηση» σέ ὅλη τή μετέπειτα πορεία της. Στό διάστημα 1931-1932 ἡ παρουσία τῆς «καθαρῆς ποίησης» στήν Ἑλλάδα εἶναι ἐντονότατη μέ ἀφορμή τήν ἔκδοση τότε τῆς Ἐκλογῆς ἀπό τά ὠραιότερα ἑλληνικά λυρικά ποιήματα τῶν Παράσχου-Λευκοπαρίδη, τῆς Στροφῆς καί τῆς «Στέρνας» τοῦ Σεφέρη, τῆς μελέτης τοῦ Καραντώνη Ὁ ποιητής Γεώργιος Σεφέρης, τό Ἀφιέρωμα τοῦ Κύκλου στόν Καβάφη, σχεδόν ὅλοι, νεώτεροι, ἐνδιάμεσοι καί παλαιότεροι, ἐκφράζουν τή γνώμη τους γιά τό ζήτημα τῆς μουσικότητας καί τῆς καθαρότητας, σχεδόν ὅλοι, ἀπό τόν Παλαμᾶ, τόν Γρυπάρη καί τόν Πορφύρα, τόν Καμπάνη καί τόν Λαπαθιώτη ἕως τόν Παράσχο καί τόν Θρύλο, τόν Θεοτοκά, τόν Δημαρᾶ καί τόν Σπιέρο. Τό 1933, ὁ θάνατος τοῦ Μπρεμόν διατηρεῖ τήν «καθαρή ποίηση» στήν ἐπικαιρότητα, ἀλλά ὄχι μέ τήν ἔνταση τῶν δύο

προηγούμενων ἐτῶν. Ἡ διαδρομή τοῦ αἰτήματος πού καταγράφεται ἐδῶ σβήνει λοιπόν στό διάστημα 1933-34, ἐντός τοῦ ὁποίου συντελεῖται ἡ μετακίνηση τοῦ Σεφέρη πρὸς τό Μυθιστόρημα καί ἡ ἀπομάκρυνση τῆς «καθαρῆς ποίησης» ὄχι ἀπό τήν ἐπικαιρότητα ἀλλά ὀπωσδήποτε ἀπό τό ἐπίκεντρό της.

***

Μιά πρώτη ἐκδοχή τῆς παρούσας μελέτης γράφτηκε στά γαλλικά καί κατατέθηκε ὡς μεταπτυχιακή ἐργασία στό Τμήμα τῆς Γενικῆς καί Συγκριτικῆς Λογοτεχνίας τοῦ Πανεπιστημίου Sorbonne Nouvelle-Paris III τόν Ἰούνιο τοῦ 1984. Αὐτή ἦταν ἡ ἀφετηρία μᾶς πολὺ εὐρύτερης ἐργασίας πού κατατέθηκε ὡς διδακτορική διατριβή στό Τμήμα Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τόν Φεβρουάριο τοῦ 1999. Τό βιβλίο γιά τήν «καθαρή ποίηση» στήν Ἑλλάδα, πού ἀντλεῖ τό ὕλικό του ἀπό τή μακρόχρονη αὐτή μελέτη, ἔγινε ἐφικτό χάρις στό ἐνδιαφέρον τῶν ἐκδόσεων «Ἀλεξάνδρεια».

Θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω θερμὰ γιά τό ἐνδιαφέρον καί τίς ὑποδείξεις τους τοὺς καθηγητές τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ.κ. Π.Δ. Μαστροδημήτρη, ἐπόπτη καθηγητῆ τοῦ διδακτορικοῦ μου, Ἐλένη Πολίτου-Μαρμαρινοῦ, Νάσο Βαγενᾶ, Κ.Γ. Κασίνη καί Ἔρη Σταυροπούλου.

Εὐχαριστίες ὀφείλω σέ πολλά ἀκόμη πρόσωπα καί φορεῖς: στό Πανεπιστήμιο Κρήτης γιά τήν εὐκαιρία πού μοῦ ἔδωσε νά χρησιμοποιήσω τήν πλούσια Βιβλιοθήκη του στό Ρέθυμνο καί νά συγκεντρώσω, κατά τή θητεία μου ὡς Εἰδικῆς Μεταπτυχιακῆς Ὑποτρόφου στό Τμήμα Φιλολογίας (1985-1988), ὕλικό ἀπολύτως ἀπαραίτητο γιά τή μελέτη μου· στό Ἰνστιτούτο Τεχνολογίας Ἑρευνας γιατί ἡ συμμετοχή μου στό ἐρευνητικό πρόγραμμα Ἀρχεῖο Νεοελληνικῆς Μετρικῆς μοῦ ἐπέτρεψε, σ' αὐτό τό προχωρημένο πιά στάδιο (1994-1995), νά ἐμπλουτίσω μέ νέα στοιχεῖα τήν ἐργασία μου καί νά συμπληρώσω ὀρισμένες ἀπό τίς ἐλλείψεις της· στήν κυρία Κωνσταντίνα Μελαχροινῶ πού μοῦ ἐμπιστεύθηκε τό Ἀρχεῖο Ἀπόστολου Μελαχροινῶ προκειμένου νά διεκπεραιώσω τή συγκεντρωτική ἐκδοση τῶν Ποιημάτων του ἀλλά καί γιά τήν προθυμία της ὅποτε ἄλλοτε χρειάστη-

κα τή βοήθειά της· στή διεύθυνση τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν γιά τήν ἄδειά της νά μελετήσω τό ἐκεῖ εὐρισκόμενο τμήμα τοῦ Ἀρχείου Μελαχρινοῦ καί νά δημοσιεύσω ἀνέκδοτο ὕλικό· στή Μαρώ Σεφέρη πού, στά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '80, ἐπίσης μοῦ ἔδωσε τήν ἄδειά της νά δημοσιεύσω ἀνέκδοτο ὕλικό ἀπό τό εὐρισκόμενο στή Γεννάδειο Βιβλιοθήκη Ἀρχεῖο Γιώργου Σεφέρη – ἡ κυρία Σεφέρη εἶχε ἀκόμη τήν καλοσύνη νά μοῦ δείξει τότε, στό σπίτι τῆς ὁδοῦ Ἄγρας, γαλλικά βιβλία ἀπό τή Βιβλιοθήκη τοῦ συζύγου της πού εἶχαν σχέση μέ τό θέμα μου, ὅπως τά πολύ σπάνια, πολυτελῆ ἀντίτυπα τῶν ἐκδόσεων τοῦ Μαλλαριμέ καί τοῦ Βαλερύ· στήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν γιατί ἔθεσε στή διάθεσή μου, σέ φωτοαντίγραφα, ὕλικό ἀπό τό φάκελο ὑποψηφιότητας πού κατέθεσε ὁ Μελαχρινός τόν Μάιο τοῦ 1949· στό Ἰδρυμα Παλαμᾶ, γιά τήν παραχώρηση, σέ φωτοαντίγραφα, χρονολογισμάτων τοῦ Παλαμᾶ τῆς περιόδου 1923-1924 πού δέν εἶχαν περιληφθεῖ στά Ἔσπασμα του, καθώς καί γιά τήν ξενάγηση στό χώρο τῆς ἐναπομείνουσας Βιβλιοθήκης τοῦ ποιητῆ ὅπου σώζονται, μέ αὐτόγραφες σημειώσεις, ἀντίτυπα βιβλίων τοῦ Βαλερύ καθώς καί σειρές γαλλικῶν φιλολογικῶν περιοδικῶν ἀπό τά ὁποῖα ὁ Παλαμᾶς ἀντλοῦσε ἰδέες καί πληροφορίες γιά τήν κριτική του ἀρθρογραφία· στόν κύριο Γιώργο Κασιμίπαλη γιά τήν ἄδειά του νά χρησιμοποιήσω ἀδημοσίευτο ἐπιστολικό ὕλικό ἀπό τό Ἀρχεῖο Γ.Κ. Κασιμίπαλη, στόν φιλόλογο-ἐρευνητή κ. Avi Sharon πού μοῦ τό ὑπέδειξε· στόν δικηγόρο κ. Γιάννη Μίχο πού παράλληλα μέ τή δική του ἔρευνα στή γαλλική Bibliothèque Nationale διεκπεραίωσε κι ἕνα μικρό τμήμα τῆς δικῆς μου γιά τίς ἀντιδράσεις τῆς γαλλικῆς κριτικῆς στήν «καθαρή ποίηση» κατά τήν περίοδο 1923-1926· στόν καθηγητή κ. Richard Burgi γιά τή βοήθειά του νά συμπληρώσω τό ἀγγλόφωνο τμήμα τῆς Βιβλιογραφίας μου στέλλοντάς μου φωτοαντίγραφα ἄρθρων ἢ ἐξαντλημένων ἐκδόσεων ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Princeton· στή συγγραφέα καί δημοσιογράφου Marie-Stéphane Devaud γιά τή συνεχή βιβλιογραφική ἐνημέρωση πού μοῦ παρείχε καί γενικότερα γιά τόν ἐποικοδομητικό διάλογο πού διατήρησε μαζί μου ἀπό τά πρῶτα φοιτητικά μας χρόνια ἕως σήμερα· γιά τόν ἴδιο λόγο εὐχαριστῶ καί τόν Λεωνίδα

Ἐμπειρικό πού ἐπιπλέον μοῦ ὑπέδειξε καί μοῦ παραχώρησε, σέ φωτοαντίγραφα, ἀνέκδοτο ὕλικό ἀπό τό Ἄρχεῖο τοῦ πατέρα του Ἀνδρέα Ἐμπειρικού.

Ὅφειλω ἐπίσης νά ἀναφέρω ὀνομαστικά καί νά τούς εὐχαριστήσω γιά τήν πρόθυμη ἐξυπηρέτησή τους τίς κυρίες Σούλα Κάμπα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, Κάτια Φλεριανοῦ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, τήν κυρία Σιάμπου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόν διευθυντή τοῦ Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καί Ἱστορικοῦ Ἀρχείου κ. Μάνο Χαριτᾶτο, τούς κυρίους Ἀνδρέα Σιδέρη τῆς Γενναεῖου Βιβλιοθήκης, Δημήτριο Συναδινό τοῦ Ἰδρύματος Παλαμᾶ.

Ἐκτός ἀπό τήν πλουσιότατη συλλογή λογοτεχνικῶν περιοδικῶν τοῦ ΕΛΙΑ, εἶχα τήν εὐκαιρία νά χρησιμοποιήσω τήν ἐπίσης πλούσια καί συστηματική συλλογή λογοτεχνικῶν περιοδικῶν τοῦ Λάκη Παπαστάθη καί νά ἐντοπίσω σπάνια, δυσπρόσιτα κείμενα. Τόν εὐχαριστῶ θερμά γιά τήν ἐμπιστοσύνη πού μοῦ ἔδειξε ὁ ἴδιος καί ἡ οἰκογένειά του, καθῶς καί γιά τή φιλόξενη ὑποδοχή στό σπίτι τους. Ὅμως, ὀρισμένα ἀπό τά σπανιότερα καί πολυτιμότερα στοιχεῖα τῆς ἐρευνᾶς μου τά ὀφείλω στόν Γιώργο Ζεβελάκη, στή διαίσθηση καί τή γνώση του, τήν ὄχι μόνο πλούσια ἀλλά καί ἐξαιρετικά εὐαίσθητη συλλογή περιοδικῶν καί βιβλίων, τήν πολυτιμότερη συλλογή ἀποκομμάτων ἀπό ἐφημερίδες πού διαθέτει, μοναδική πηγή πληροφοριῶν γιά τήν ἑλληνική πνευματική ζωή τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Τόν εὐχαριστῶ θερμά, ὅπως ἐπίσης εὐχαριστῶ καί τήν Ἀφεντούλα Ντουράκη, τόν Δῆμο Κουβίδη, τόν Χ.Λ. Καράογλου γιά τίς παροτρύνσεις τους νά ὀλοκληρώσω τήν ἐργασία μου· ἀκούραστη, ὡς τό τέλος, μοῦ συμπαραστάθηκε ἡ φίλη καί συνάδελφος Ἄννα Κατσιγιάννη.

Κι ἀκόμη, αἰσθάνομαι ὅτι χρωστῶ πολλά στήν κυρία Jany Berretti, παλιά μου καθηγήτρια στό τμήμα τῆς Γενικῆς καί Συγκριτικῆς Λογοτεχνίας τοῦ Paris III, πού μέ βοήθησε νά πλησιάσω τόν δύσκολο κόσμο τοῦ Μαλλαρμέ. Τόσο ἐκείνη ὅσο καί ὁ κ. Βαγενᾶς μέ παρότρυναν νά καταπιασθῶ μέ τό δύσκολο θέμα τῆς «καθαρῆς ποίησης». Ὁ καθηγητής κ. Κώστας Στεργιόπουλος μοῦ συμπαραστάθηκε ὅλα αὐτά τά χρόνια καί μοιράστηκε μαζί μου τίς ιδέες του. Ὅφειλω σ' αὐτόν τίς θερμότερες εὐχαριστίες.